

דו"ח בצלם והמוקד להגנת הפרט

לא מוגנים - מעצרים של נערים בירושלים המזרחית

אוקטובר 2017

תקציר

נערים בירושלים המזרחית מוצאים ממיטותיהם באמצע הלילה, נאזקים ללא כל צורך ונדרשים להמתין זמן ממושך לחקירה. רק אז, כשהם כבר עייפים ושבורים, הם מועברים לחקירה ממושכת בלי שניתנת להם אפשרות לשוחח לפני כן עם עורך דין או עם הוריהם ובלי להבהיר שיש להם זכות לשתוק בחקירה. לאחר מכן הם מוחזקים במעצר בתנאים קשים, במשך ימים ואף שבועות, גם כאשר החקירה כבר הסתיימה. בחלק מהמקרים מתלווים למסכת זו גם איומים, קללות ואלימות פיזית – בין אם לפני החקירה ובין אם במהלכה.

מרגע שהנערים נעצרים – מודרים הוריהם לחלוטין מהתהליך. בשום שלב הם לא נתפסים בעיני הרשויות כגורם רלוונטי וכמי שזכאים להגן על ילדיהם. המידע שנמסר להם באשר למתרחש עם בנם ובנוגע לזכויותיו הוא מינימלי, ורק במקרים בודדים מאפשרים להם להיפגש אתו. כך נותרים ההורים חסרי אונים, בלי כל יכולת לסייע לו.

בהיעדר הגנה של הוריהם או של מבוגר אחר שעליו הם יכולים לסמוך – ותוך התעלמות מוחלטת מגילם – נאלצים הנערים לעבור את כל התהליך כשהם לגמרי לבדם, הרחק ממשפחתם ובמנותק משגרת חייהם ומכל המוכר להם. הנערים מושלכים למצב מאיים ומבלבל, כאשר איש מהמבוגרים המקיפים אותם לא טורח לעדכן אותם בנוגע למתרחש. איש אינו מסביר להם לאן לוקחים אותם, במה הם חשודים, מהן הזכויות המגיעות להם, עם מי מותר להם להתייעץ, כמה זמן אמור ההליך להימשך ומתי ישובו לביתם ולמשפחתם. גרוע מכך: מתיאורי הנערים עולה כי המבוגרים שכן סובבים אותם – השוטרים, אנשי השב"כ, הסוהרים והשופטים – מתייחסים אליהם כאל מי שאינם זכאים לדבר. כל היענות לבקשה שלהם – שתייה ומזון, מגבת, גישה לשירותים, בקשה לשוחח עם ההורים – נתפסת כמעשה של חסד, שמימושו נתון לחלוטין לשרירות ליבם של האחראים.

התנהלות זו מאפשרת לרשויות אכיפת החוק להפעיל עליהם אמצעי לחץ כדי שיוודו. ואכן, רבים מהנערים חותמים על הודאות (שחלקן הודאות שווא וחלקן בשפה שאינם מבינים), שלא מרצונם החופשי. הודאות אלה מבססות בהמשך את אשמתם בכתב האישום שיוגש נגדם.

מציאות זו משתקפת ב-60 תצהירים שגבו בצלם והמוקד להגנת הפרט מנערים תושבי ירושלים המזרחית שנעצרו ונחקרו במהלך תקופה של כשנה וחצי – ממאי 2015 עד אוקטובר 2016. חלקם שוחררו לאחר חקירה, נגד אחרים הוגש כתב אישום. המידע העולה מתצהירים אלה, בשילוב עם המידע הרב שנאסף אצל המוקד להגנת הפרט, בצלם וארגונים אחרים, מעידים שהמציאות שתיארו הנערים שמסרו תצהירים לצורך הדו"ח הנוכחי היא דרך המלך שבה בוחרת המדינה להתמודד עם נערים חשודים בידי אבנים: אין מדובר בחוקר או בסוהר סוררים שפעלו בניגוד לנהלים, אלא במדיניות ברורה וגלויה של כל הרשויות: החל מהמשטרה שמבצעת את המעצרים, דרך שירות בתי הסוהר שכולא את הנערים בתנאים קשים וכלה בשופטים אשר מאריכים באופן כמעט שגרתי את מעצרי הנערים – גם כשאין כל צורך מלכתחילה במעצר, גם לאחר שהחקירה כבר הסתיימה וגם במקרים שבהם הנערים מתלוננים על אלימות שספגו.

הרשויות השונות טורחות לוודא שמדיניות זו מיושמת, ברמה הטכנית-פורמליסטית, בהתאם להוראות החוק: הן מוציאות (לפחות בחלק מהמקרים) צווי מעצר, הן מנהלות את החקירות (ברובן) בשעות המותרות בחוק, המעצרים מוארכים בבתי המשפט בהתאם לתקופות שנקבעו בחוק והנערים מוחתמים על הודאות. בנוסף, מקיימות הרשויות מערכת פיקוח שמוסמכת לבחון תלונות של נערים נגד התנהלות כזו או אחרת של שוטרים, סוהרים או חוקרים.

ואולם כל אלה רק יוצרים מראית עין של התנהלות חוקית במטרה להעניק לגיטימציה להליכים אלה. בפועל, התנהלות הרשויות מבוססת על פרשנות טכנית בלבד של ההגנות שנקבעו בחוק עבור קטינים ועל היתלות בחריגים שנקבעו בו. בכל הנוגע לנערים פלסטינים מירושלים המזרחית, מרוקנים שוטרים, סוהרים ושופטים את חוק הנוער ממהותו כעניין שבשגרה – ובמקביל רוחצים בניקיון כפיהם בזכות היצמדות ריקה מתוכן להוראותיו.

להלן כמה דוגמאות בולטות:

- **המעצר:** מעצר קטינים אמור להיעשות רק במקרים חריגים, גם אז – לזמן הקצר ביותר שנדרש. למרות זאת, מהתצהירים שנגבו לצורך המחקר הנוכחי עולה כי מעצר קטינים הוא דווקא האמצעי המועדף על המשטרה ורק ב-13% מהמקרים היא נמנעה ממעצר וזימנה את הנערים לחקירה. בכל שאר המקרים הם נעצרו בביתם או ברחוב – חלקם לאחר שהוצאו נגדם צווי מעצר וכולם באישור בדיעבד של בתי המשפט, שהאריכו את מעצרו של הנערים (שאינו מוצדק מלכתחילה) שוב ושוב, גם לאחר שהחקירה כבר הסתיימה.

- **איזוק:** גם איזוק של נערים אמור להיעשות רק במקרים חריגים ולפרק הזמן הקצר ביותר שנדרש. מהתצהירים שנגבו לצורך המחקר עולה כי איזוק של נערים בעת מעצר הוא הכלל: ב-81% מהמקרים נאזקו הנערים לפני שהועלו לרכב שלקח אותם לחקירה. 70% מהנערים נאזקו במהלך חקירתם הפרונטלית, לעתים גם בידיהם וגם ברגליהם.

- **חקירה בלילה:** החוק אוסר על חקירה של קטינים בלילה, בכפוף לחריגים המפורטים בחוק. אמנם, רוב הקטינים נחקרו בשעות היום, ואולם רבע מהם מסרו כי הם נחקרו בשעות הלילה. בנוסף, 91% מהנערים שנעצרו בבתיהם נעצרו בשעות הלילה, כשרובם כבר ישנו וגם אם לפחות בחלק מהמקרים החוקרים המתינו לבוקר כדי להתחיל את החקירה – הנערים הגיעו לחקירה כשהם עייפים ומפוחדים, לאחר לילה ללא שינה.

- **פגיעה בזכויות:** השמירה על זכויות הקטינים במהלך החקירה, שעוגנו בחוק במטרה לאפשר להם להגן על עצמם ולצמצם את הפער העצום ביחסי הכוחות בינם ובין החוקרים, נעשית בצורה טכנית, ההופכת אותן לחסרות משמעות:

- זכות השתיקה: רק ב-71% מהמקרים הודיעו החוקרים לנערים על זכות השתיקה – אולם בכ-70% מתוכם הנערים לא הבינו את משמעותה של הזכות וחששו לשתוק מחשש שיאונה להם רע.
- הזכות לעורך דין: ב-70% מהמקרים אפשרו החוקרים לנער לשוחח עם עורך דין לפני תחילת החקירה – בשיחה חטופה או בשיחת טלפון, ואולם שיחה זו הייתה חסרת ערך ולא סייעה כלל לנער להבין את זכויותיו ומה עומד בפניו – בוודאי במקרים שבהם החוקר הוא שיצר קשר עם עורך הדין והנער שוחח אתו בטלפון של החוקר.
- הזכות לנוכחות הורים בחקירה: על פי החוק זכות זו קיימת לנערים חשודים, בכפוף לחריגים. לנערים עצורים אין זכות כזו, אם כי יש למשטרה שיקול דעת לאפשר זאת. ב-95% מהמקרים ישבו הנערים לבדם בחדר החקירות, ללא הוריהם או קרוב משפחה אחר.

- **החקירה הפרונטלית:** היעדר ההגנה על זכויותיהם של הנערים והעובדה שהם נמצאים לבדם בחדר החקירות מאפשרים לחוקרים לפגוע בהם פיזית ונפשית – תוך ניצול העובדה שבחוק הישראלי ישנן פרצות המאפשרות להפעיל אלימות בחקירה והעובדה שמנגנוני החקירה של תלונות על התעללות ועל עינויים אינם אפקטיביים ואינם משמשים כמנגנוני התראה, שכן רוב התלונות נסגרות בלא כלום. ידיעתם של השוטרים, הסוהרים והחוקרים כי הממונים עליהם אינם תופסים את מעשיהם כאסורים ואף תומכים בהם, וכי לא יינקטו נגדם צעדים כלשהם, מאפשרת להם להמשיך לפגוע בנערים באין מפריע. החוקרים ניצלו מציאות זו. כ-70% מהנערים נחקרו פעם או פעמיים בלבד: 25% מהנערים שמסרו תצהירים לצורך דו"ח זה דיווחו כי החוקרים נקטו נגדם אלימות ברמה כלשהי, 55% דיווחו על צעקות, איומים וקללות מצד החוקרים. 23% דיווחו כי מנעו מהם ללכת לשירותים ו-26% דיווחו כי סירבו לבקשתם למזון ו/או שתייה. 43% מהנערים קיבלו ארוחה ראשונה לאחר יותר מעשר שעות מעת מעצרו. אופן חקירה זה הוא שהוביל, בין השאר, לכך שב-83% מהמקרים חתמו הנערים על הודאות, כאשר 80% מהן היו בעברית והם כלל לא הבינו על מה הם חותמים.

- **תנאי המעצר:** החוק קובע כי יש לעצור קטינים בתנאים שהולמים את גילם – כולל מזון הולם ושירותי בריאות, לאפשר להם ללמוד ולקבל ביקורים מעובדים סוציאליים וממשפחתם וכן לאפשר להם שיחות טלפון עם משפחתם. גם כאן – ישנם חריגים המאפשרים שלא להעניק לנערים חלק מהזכויות. ואולם תנאי הכליאה במגרש הרוסים, לשם הועברו רוב הנערים שמסרו תצהירים לדו"ח זה, רחוקים שנות אור מתקנות אלה ואינם מאפשרים לעצורים לשמור על כבודם: ההספקה של מוצרי היגיינה הייתה חלקית ובלתי סדירה ואף אחד מהנערים לא קיבל בגדים להחלפה. בנוסף, במהלך מעצרם במגרש הרוסים לא ניתנה לנערים כל אפשרות לתעסוקה משמעותית ורובם נותרו כלואים בתאיהם במשך רוב שעות היממה. מהמידע שמסרו הנערים עולה כי אפשרו להם ליצור קשר עם משפחתם במקרים נדירים בלבד.

התנהלות זו חושפת את המדיניות הישראלית, שמטרתה לאפשר לרשויות להוסיף ולנהוג כך בנערים פלסטינים, תוך מתן כסות פורמליסטית למה שהוא הפרה שיטתית, רחבה ומתועדת של זכויות אדם בסיסיות של מאות נערים בכל שנה, במשך עשרות שנים.

ניתן היה לצפות שמערכת אכיפת החוק תשכיל להתמודד עם נערים באופן שיהלום את גילם ויתחשב ברמת התפתחותם הפיזית והרגשית, מתוך הבנה שלכל פעולה עלולות להיות השלכות ארוכות טווח עליהם ועל משפחותיהם. ניתן היה לצפות מהמערכת שתתייחס באופן הוגן ואנושי לנערים, ושתספק להם הגנות בסיסיות. ואולם במקום זאת מתייחסת מערכת אכיפת החוק הישראלית לנערים כאל חלק מאוכלוסייה עוינת, שכל חבריה – נערים ומבוגרים כאחד – הם בחזקת אשמים אלא אם הוכח אחרת, והיא נוקטת נגדם צעדים קיצוניים, שלא הייתה מעזה להפעיל כלפי אוכלוסיות אחרות בישראל. מערכת אכיפת החוק הישראלית נמצאת, בהגדרה, בצדו האחד של המתרס: השוטרים, הסוהרים, התובעים והשופטים יהיו תמיד אזרחים ישראלים אשר עוצרים, חוקרים, שופטים וכלאים נערים פלסטינים, הנתפסים כאויבים הפוגעים באינטרסים של החברה הישראלית.

אי אפשר להתייחס למציאות זו במנותק מכלל מדיניותה של ישראל בירושלים המזרחית. ישראל סיפחה לשטחה ב-1967, באופן בלתי חוקי, כ-70 אלף דונם – שהורכבו מירושלים הירדנית (כ-6,000 דונם) ומשטח המלא או החלקי של 28 עיירות וכפרים נוספים. ואולם היא תמיד התייחסה לתושבים החיים בשטחים אלה כאל בלתי רצויים והם מעולם לא נתפסו כשווי זכויות על ידי רשויות המדינה ושלוחיהן.

מדיניותן של כל הרשויות הישראליות בירושלים המזרחית מכוונת לעידוד התושבים הפלסטינים לעזוב את העיר: לכן הוטלו איסורים נוקשים על בניית בתים חדשים ונגזר על התושבים לחיות בצפיפות או בחד מהריסת בתיהם שנבנו בלית ברירה ללא היתר; לכן נקבעה מדיניות נוקשה בנוגע לאיחוד משפחות, האוסרת על מגורים משותפים בעיר של תושבי ירושלים המזרחית עם בני זוגם תושבי השטחים; לכן מונהגת אפליה קבועה וממוסדת בחלוקת התקציבים של העירייה ושל המדינה, הגוזרת על תושבי ירושלים המזרחית לסבול ממצב ירוד של תשתיות ומחסור קבוע של מוסדות ציבור.

אין, ולא יכולה להיות, הצדקה לפעולות הקיצוניות שנוקטת מערכת אכיפת החוק כלפי נערים בירושלים המזרחית. המציאות שתוארה בדו"ח זה היא חלק מתשתית השליטה הישראלית באוכלוסייה הפלסטינית בירושלים המזרחית. כל עוד שליטה זו נמשכת, צפויות הרשויות הישראליות להוסיף ולהתייחס אל התושבים הפלסטינים כאל אוכלוסייה בלתי רצויה וכאל בני אדם שווים-פחות, על כל המשתמע מכך. שינוי אמיתי במצב זה מחייב את שינוי המציאות בירושלים מיסודה.

פרסום זה הופק בסיוע האיחוד האירופי. האחריות הבלעדית על תכניו של פרסום זה נתונה בידי בצלם והמוקד להגנת הפרט ואין להתייחס אליהם בשום אופן כמשקפים את עמדות האיחוד האירופי.